

Г45

3358 P

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ГАЛИНСЬКА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 81'373.7 : 811.161.2+811.111

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ІНФОРМАЦІЯ
АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

А.Ташу

Київ – 2012

8256

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному лінгвістичному університеті, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Корольова Алла Валер'янівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри теоретичної і прикладної лінгвістики
та новогрецької філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Левченко Олена Петрівна,
Національний університет “Львівська політехніка”,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики

кандидат філологічних наук, доцент
Гурбанська Світлана Олександрівна,
Київський національний університет культури і мистецтв,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу

Захист відбудеться “21” травня 2012 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “20” квітня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. С. Толчеева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів. У роботі виявлено основні джерела лінгвокультурної інформації досліджуваних одиниць; виявлено мотиви інтертекстуальної природи фразеологізмів, закодовані в їх внутрішньомовній і міжкультурній семіотичній символіці; проаналізовано аломотиви як унікальні сюжети лінгвокультурної інформації зіставлених фразеологізмів; визначено особливості граматичних кодів інтертекстуальних фразеологізмів, зокрема їх залежність від кодів культури в англійській та українській мовах.

У сучасній зіставній фразеології залишається чимало питань, на які науковці ще не дали вичерпної відповіді, одним із яких є здійснення реконструкції глибинних джерел культурної символіки фразеологізмів (А. Коваль, М. Ковшова, О. Левченко, О. Назаренко, С. Толстая, Р. Pierini), і передусім в аспекті як інтра-, так й інтернаціональної природи їх мотивації (О. Селіванова, Е. Солодухо, В. Телія, В. Ужченко, М. Levin, Н. Lindquist, А. Naciscione). Найбільш дискусійну проблему становить дослідження закономірностей фразеологізмів, лінгвокультурні смисли яких набули характеру внутрішньомовної і міжмовної *інтертекстуальності*, з одного боку, а з іншого, – відмінностей, пов'язаних із різними факторами впливу на формування і фразеологічного значення цих одиниць у кожній конкретній мові.

Що стосується поняття інтертексту, то його витлумачення базується здебільшого на матеріалі художніх творів, під яким розуміють 1) “текст у тексті” (Т. Литвиненко, Н. Фатеева, Н. Plett), 2) “слід, залишений історією” (Н. Пьєге-Гро), 3) “ключовий знак культури, що відображає національний менталітет” (Г. Денисова), 4) “природне існування культурних концептів” (Ю. Степанов).

Розглядаючи фразеологізм також як текст, зберігач культурної інформації (В. Маслова), а точніше, мікротекст, у якому закодовані різні типи інформації у вигляді згорнутого тексту, готового до вживання як *текст у тексті* (В. Телія), є всі підстави говорити про його інтертекстуальний характер як внутрішньомовний, так і міжкультурний. На підтвердження цієї думки наведемо аргументи вчених, які зазначають, що в теорії фразеології на категоріальній матриці концептів (ідеологем, образів тощо) “поки дещо невпевнено почуває себе саме той фрагмент мовних одиниць нової групи “кандидатів в інтертексти”, де мали б “актуалізуватися смисли” афоризмів, крилатих слів, белетристичних образних формул, поетичної (або “транс”) фразеології (В. Григор’єв). Можливо, що час для поняття “позамовна фразеологія” ще не настав, проте обговорення ідеї *позамовних інтертекстів* є перспективним і актуальним.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена її спрямуванням на вивчення нових тенденцій у зіставній фразеології загалом та джерел мотивації міжкультурних і національно-специфічних смислів у фразеологізмах різних мов, що набули статусу інтертекстів, зокрема. Поєднання порівняльно-історичного і зіставно-типологічного підходів до аналізу англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів є необхідним для виявлення як спільних закономірностей у мотивації їх образного значення, так і відмінностей у відображенні лінгвокультурної інформації, закодованій у внутрішній і зовнішній формах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Київського національного лінгвістичного університету в рамках держбюджетної наукової теми № 6 “Зіставно-типологічні аспекти вивчення української мови на тлі інших мов світу” (номер держреєстрації 0109U000508), а також наукової теми кафедри теоретичної і прикладної лінгвістики та новогрецької філології “Проблеми зіставної семантики”. Тему дисертації затверджено вченою радою КНЛУ, протокол № 4 від 24 листопада 2008 р., перезатверджено – протокол № 5 від 29 листопада 2010 р.

Мета дисертаційної роботи полягає у виявленні джерел мотивації лінгвокультурної інформації інтертекстуальних фразеологізмів в англійській та українській мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- визначити теоретичні засади формування інтертекстуальної фразеології у зіставній лінгвокультурології;
- розробити методiku зіставлення інтертекстуальних фразеологізмів в англійській та українській мовах;
- реконструювати основні джерела лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів;
- класифікувати інтертекстуальні фразеологізми за характером їх мотивації, а також на основі аломотивів на внутрішньомовному і міжмовному рівнях;
- виявити залежність граматичних кодів інтертекстуальних фразеологізмів від культурних кодів у зіставлюваних мовах;
- встановити закономірності й відмінності в мотивації лінгвокультурної інформації, закодованій в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах.

Об'єкт дослідження становлять інтертекстуальні фразеологізми англійської та української мов.

Предметом дослідження є джерела, мотиви й аломотиви лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів.

Фактичний матеріал дисертації становить 1100 інтертекстуальних фразеологізмів (500 одиниць в англійській мові і 600 – в українській).

Методи дослідження. За допомогою *порівняльно-історичного методу* здійснено реконструкцію глибинних джерел лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів; *етимологічний аналіз* сприяв виявленню первісного значення компонентів інтертекстуальних фразеологізмів у кожній із мов; *зіставно-типологічний метод* дав змогу виявити спільні закономірності й відмінності в мотивації лінгвокультурної інформації в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах, а також типи аломотивів, характерних для внутрішньомовних досліджуваних одиниць; *методiku дистрибутивного аналізу* застосовано для визначення особливостей сполучуваності компонентів інтертекстуальних фразеологізмів у кожній із мов; *методiku трансформаційного аналізу* – для встановлення залежності граматичної структури (зовнішньої форми) від культурно мотивованої інформації, закодованої у внутрішній формі англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів; *процедуру кількісних підрахунків* – для забезпечення об'єктивності проаналізованого фрагмента мовного матеріалу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі *вперше* обґрунтовано статус фразеологізмів як інтертекстів; реконструйовано джерела лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів, якими є звичаї, традиції, обряди, література, фольклор, історико-суспільні в кожній із мов та міжкультурні: Біблія, християнство, міфологія і антична спадщина; скласифіковано фразеологізми за 2 типами: внутрішньомовні й міжмовні; виявлено спільні мотиви лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів, запозичені з природного, харчового, артефактного, тілесного, біоморфного, антропного, духовно-предметного кодів, а також спільні ('бути щасливим', 'гарного здоров'я', 'погіршення здоров'я', 'жити в достатку', 'боятися', 'помирати', 'відмова при сватанні') та відмінні ('щастити', 'виходити заміж', 'пророкування смерті', 'трішити') сюжети аломотивів; встановлено залежність граматичних кодів інтертекстуальних фразеологізмів (плану вираження) від культурних кодів (плану змісту) у зіставлених мовах (дієслівних від артефактного, біоморфного, тілесного кодів в обох мовах, субстантивних – від біоморфного, антропного, артефактного в англійській і тілесного, біоморфного в українській, ад'єктивних – біоморфного, антропного, тілесного кодів в обох мовах).

Теоретичне значення дисертації пов'язане з розробкою теоретико-методологічних засад вивчення інтертекстуальної фразеології, з поглибленням основних положень зіставної лінгвокультурології (в уточненні поняття лінгвокультурної інформації і мотивації фразеологізмів).

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх застосування у зіставно-типологічних дослідженнях із проблем інтертекстуальної фразеології, а також у процесі підготовки спецкурсів із міжкультурної комунікації, у викладанні навчальних дисциплін: "Порівняльна типологія англійської та української мов", "Сучасна українська літературна мова" (розділ "Фразеологія"), Лексикологія англійської мови (розділ "Фразеологія"), "Лінгвокраїнознавство". Фактичний матеріал може бути використаний при укладанні нового англо-українського словника фразеологізмів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювалися в доповідях на *шести* міжнародних наукових конференціях: "Актуальні проблеми фразеології" (Сімферополь, 2009); "Проблеми зіставної семантики" (Київ, 2009); "Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація" (Харків, 2011); "Через вивчення мов і культур – до культури миру і стабільності: проблеми і перспективи" (Київ, 2010); "Україна і світ: діалог мов та культур" (Київ, 2011, 2012); *двох* всеукраїнських: "Мова. Культура. Комунікація" (Чернігів, 2008); "Сучасні наукові парадигми" (Горлівка, 2010); а також на науково-звітних конференціях Київського національного лінгвістичного університету: "Лінгвістика та лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві" (Київ, 2007); "Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій-II" (Київ, 2009).

Публікації. Проблематику, теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження викладено в чотирнадцяти публікаціях, шість з яких опубліковано у фахових наукових виданнях, затверджених МОНмолодьспорту України, дві – у збірниках наукових праць та шість – у матеріалах і тезах доповідей наукових конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (237 найменувань, з яких 32 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (54 найменування), джерел ілюстративного матеріалу та додатку. Повний обсяг дисертації – 245 сторінок, основний зміст викладено на 186 сторінках, додаток займає 27 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено основні завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну дисертації, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, теоретичне й практичне значення здобутих результатів, указано форми апробації та структуру роботи.

У першому розділі “**Теоретичні засади вивчення інтертекстуальних фразеологізмів у зіставній лінгвокультурології**” проаналізовано ключові положення теорії інтертекстуальності та інтертексту; визначено основні джерела інтертекстуальної фразеології; обґрунтовано статус фразеологізмів як вербальних знаків культури – мікротекстів, що містять культурну інформацію, закодовану в їх внутрішній формі.

Дослідження фразеологізмів з позицій лінгвокультурологічного напрямку передбачає виявлення механізмів поєднання у фразеологічному знакові власне мовної і культурної семантики, адже ці мовні знаки утворюються на перетині мови і культури (Д. Гудков, R. Moon, P. Pierini); це особливі вербальні знаки, наділені “культурною пам'яттю” (М. Ковшова, В. Мокієнко). Фразеологічні знаки ґрунтуються на інтерсеміотичних сценаріях культури певного етносу, адже більшість із цих одиниць є фрагментами інших текстів: міфів, пісень, казок, байок та ін. (М. Демський, О. Потебня, О. Селіванова, С. Толстая). З цього положення випливає одне із головних завдань лінгвокультурологічного аналізу – визначити джерела формування культурного конструкта на фразеологічному матеріалі та коментар фразеологічних одиниць як *інтертекстів*, що сформувалися під впливом різних типів дискурсу – літературного, релігійного тощо (Н. Брагіна), є ключовими центрами культури, які відображають національний менталітет (Г. Денисова, О. Назаренко, А. Wierzbicka).

Розглядаючи фразеологізм як згорнутий текст, готовий до вживання як *текст у тексті* (В. Теля), у науковий обіг вводимо для його позначення термін *інтертекстуальний фразеологізм*, під яким розуміємо згорнутий текст у тексті з різними типами *лінгвокультурної інформації*, що представляє колективного узагальненого адресата, який транслює цю інформацію наступним поколінням, ідентифікуючи їхню етносвідомість і культуру (О. Селіванова).

Лінгвокультурна інформація інтертекстуальних фразеологізмів закладена в їх мотивації (О. Березович, І. Заваринська, А. Івченко, А. Коваль, Л. Скрипник, А. Nascicone) – психоментальній операції реконструкції джерел їх образності. Джерелами лінгвокультурної інформації є звичаї, традиції, обряди, побут, історико-суспільні джерела, Біблія, християнство, література, фольклор, міфологія, антична спадщина, тобто екстралінгвальні фактори, які впливають на розуміння символіки інтертекстуальних фразеологізмів представниками різних етносів.

У другому розділі “Методологічна база зіставлення англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів” розроблено комплексну методикку аналізу інтертекстуальних фразеологізмів в англійській та українській мовах; визначено основні етапи її апробації та аргументовано ефективність саме такої процедури зіставлення досліджуваних одиниць.

Досліджуючи лінгвокультурну інформацію інтертекстуальних фразеологізмів у двох мовах необхідно, по-перше, реконструювати культурні смисли та джерела цієї інформації, по-друге, визначити їх мотиваційну основу, яка виявляється через взаємодію соціальних, культурних, історичних, релігійних, міфологічних чинників, що сприяють розумінню цих одиниць представниками одного соціуму, по-третє, у разі набуття цими знаками міжкультурного характеру, вони стають символами інших етнокультур.

Аналіз фразеологічного фонду дає змогу виявити символи й еталони національних культур через систему кодів. *Код культури* розглядають як знаряддя для вираження смислів, що мають різні формальні “обличчя” (О. Березович), як сукупність “окультурених” уявлень про знаки різної матеріальної природи; це таксономічний субстрат її текстів, що становить сукупність цих уявлень про картину світу певного соціуму, про ті природні явища, які до неї входять (В. Телія). Фразеологічні одиниці як особливі вербальні знаки культури в своєму образному значенні містять культурну інформацію і транслюють культурні смисли. *Культурна інформація* – це інформація про світ, що закріпилася у символічній формі, тобто має лінгвокультурну маркованість. Її зміст можна визначити завдяки суб’єктивно-найвному світосприйняттю носія певної традиції, що має етнічне, культурне, соціальне підґрунтя.

Виявлення мотиваційної основи формування образного значення інтертекстуальних фразеологізмів та основних джерел їх лінгвокультурної інформації здійснювалося за такою методикою. *На першому етапі* за допомогою зіставно-типологічного методу та елементів етимологічного аналізу було встановлено ступінь міжмовної сквівалентності інтертекстуальних фразеологізмів. *Другий етап* передбачав реконструкцію джерел лінгвокультурної інформації інтертекстуальних фразеологізмів, яку здійснено на основі порівняльно-історичного методу. *Третій етап* був спрямований на зіставлення граматичних кодів фразеологізмів у досліджуваних мовах, зокрема на виявлення їх залежності від семіотичних кодів культури.

Розроблена методика дала змогу класифікувати англійські та українські інтертекстуальні фразеологізми за 2 типами: внутрішньомовні (англ. *have kissed the Blarney stone; to find the bean in the cake; goody-two-shoes; cat to nine tails*; укр. *засилати старості; монтати ряс; на лаві лежати*) і міжмовні (англ. *the golden calf; a lost lamb; Damocle's sword*; золотий телець; вівця заблукана; дамоклів меч).

Мотиваційну основу першого типу становлять звичаї, традиції, обряди, побут, література, фольклор, історико-суспільні джерела в кожній з мов, другого – Біблія, християнство, міфологія та антична спадщина. Аналіз міжмовних інтертекстуальних фразеологічних *еквівалентів* (повних, часткових) і *аналогів* (близьких, наближених) з урахуванням образності та структурно-граматичної організації сприяв виявленню ступеня ізоморфності й аломорфності англійських та українських кодів культури.

У третьому розділі “Лінгвокультурні семіотичні коди в англійській та українській інтертекстуальній фразеології” реконструйовано основні джерела лінгвокультурної інформації інтертекстуальних фразеологізмів; виявлено подібності й відмінності в символіці, стереотипах і уявленнях англійського та українського етносів; встановлено, що зумовлювало мотивацію образних значень зіставлюваних інтертекстуальних фразеологізмів.

Коди культури репрезентують інтеріоризований світ та внутрішній досвід людини в семіотичних системах мови, обрядах, звичаях, віруваннях, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічної спільноти (О. Селіванова). Тому про культуру коректно говорити як про семіотичну систему, в якій синтезовано знаки і смисли. Знаки (знакові тіла) для втілення своїх смислів запозичують інформацію з рослинного і тваринного світу, артефактів, з внутрішнього й зовнішнього світу людини. Закодовані в різні способи ціннісні смисли культури утворюють систему кодів і загалом картину світу того чи іншого соціуму.

До культурних кодів залучають також текст. Культурний код – “це перспектива безлічі цитат, міраж, зітканий з різних структур; одиниці, утворені цим кодом, є відлунням чогось, що “вже” було прочитане, побачене, зроблене, пережите: код є слідом цього “вже”. Текст, зітканий з безлічі кодів, ніби з ниток, своєю чергою, сам стає вплетеним у тканину культури; він – її “пам’ять” (Р. Барт). Виходячи з такого твердження, розглядаємо інтертекстуальні фразеологізми як тексти, які зберігають культурну інформацію і є відображенням культурних кодів.

Перелік культурних кодів на сьогодні достатньо ще не сформований. Так, В. Красних виділяє шість базових кодів культури: соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний і духовний коди. В. Телія і представники її фразеологічної школи останнім часом називають уже тринадцять кодів культури, деякі вже були об’єктом досліджень (Б. Гудков, М. Ковшова, О. Селіванова, Н. Устинова). Тому питання класифікації кодів культури досі залишається відкритим.

У роботі проаналізовано сім кодів культури з огляду на характер матеріалу дослідження: *природний, харчовий, артефактний, тілесний, біоморфний, антропний і духовно-предметний*.

Зіставлення інтертекстуальних фразеологізмів за культурними кодами дало змогу реконструювати основні джерела лінгвокультурної інформації досліджуваних одиниць. На основі цих джерел визначено 2 типи інтертекстуальних фразеологізмів: 1) внутрішньомовні та 2) міжмовні. Джерелами внутрішньомовних інтертекстуальних фразеологізмів є історичні події і суспільні явища (історико-суспільні), звичаї, традиції, обряди, вірування, література, фольклор, міжмовних – Біблія, християнство, міфологія і антична спадщина.

Історико-суспільні джерела простежуються в тих англійських інтертекстуальних фразеологізмах, де актуалізується, наприклад, *артефактний код культури*. Так, англ. *to run the gauntlet* “страждати від образи, критики або небезпеки” (від давньошведського *gatulop* “прохід, коридор”) пов’язаний зі шведським військовим видом покарань, під час якого правопорушник, оголений до поясу, був змушений бігти між двома рядами солдат, які його били палицями. Згодом такий вид покарання перейняли німці, а далі й англійці. Відомо також, що

російський цар “Николай” отримав прізвисько рос. “Палкин”, бо також застосовував такий вид насилля над солдатами. Український фразеологізм з артефактним компонентом *знайти сокиру під лавкою* має своїм джерелом таку культурну традицію. Колись у селянській хаті під лавою зазвичай ховали непотрібні речі, клали віник, відро, мітлу, старе сито, а також там можна було знайти сокиру.

Обряди, забобони, звичаї відтворилися здебільшого в *біоморфному* (рослини й тварини) *кодi культури*, що виражено в англійському інтертекстуальному фразеологізмі *have seen a wolf* “втратити мову; язик відняло” (за старими забобонами, людина, що зустріла вовка, втрачала мову); український фразеологізм із компонентом рослиною *врізати дуба* “померти” має у свідомості носіїв української мови такий сюжет, що сягає обряду поховання: дуб пов’язують із темою смерті, з похованням, бо колись деревина дуба була сировиною для виготовлення домовин.

Народні вірування, уявлення, спостерігаються в тих англійських і українських інтертекстуальних фразеологізмах, де реалізується *духовно-предметний код культури*. Ключовим поняттям цього коду, що концентрує чималий обсяг культурологічної інформації релігійного, міфологічного, фольклорного характеру виступає концепт *душа* (О. Каракуця). Спільні риси виявлені в міфологічних уявленнях обох етносів про душу як птаха, повітря (англ. *to go behind the eternal cloud*; укр. *душа вилітає з тіла*). Особливістю української мови є те, що душа в українській етносвідомості пов’язана з серцем (*щира душа – щире серце, черства душа – черстве серце*). Англійський фразеологізм *to have one’s heart in one’s mouth* 1) “злякатися”, 2) “бути дуже враженим, здивованим” відображає уявлення етносу про те, що душа (або життя) може вискочити з тіла через рот або ніс. В українській лінгвокультурі вірили, що ладаном (ладан – ароматична смола, яку добувають із тропічного дерева босвелії) звідусіль можна “викурити” нечисту силу. Його використовували для куріння (кадіння) під час виконання релігійних обрядів. У головах важко хворої людини зазвичай горіла лампадка з ладаном, що відображено в укр. *на ладан дихати* “бути безнадійно хворим, близьким до смерті; помирати”.

Літературні й фольклорні джерела простежуються в тих англійських і українських інтертекстуальних фразеологізмах, де відображено *антропний код культури*. Англ. *flannelled fool* “бевзь у фланелевому костюмі” походить з жаргівливого прізвиська багатого нероби-спортсмена з твору Р. Кіплінга “Остров’яни”. В українському мовно-культурному просторі функціонує фразеологізм із прецедентними іменами *баба Палажка [і баба Параска]* “язикатий, чванливий, пихатий”, персонажами циклу оповідань І. С. Нечуя-Левицького.

Щодо міжмовних інтертекстуальних фразеологізмів, то джерела лінгвокультурної інформації з Біблії та християнства знаходимо в інтертекстуальних фразеологізмах англійської та української мов, де актуалізується *харчовий код культури*: англ. *the land flowing with milk and honey* і укр. *медові та молочні ріки* у значенні “повний достаток, благополуччя, добробут”. Про “край, що тече молоком і медом” неодноразово згадано в Старому Заповіті. Йдеться про слова Господа подарувати казкову та щедру землю ізраїльському народу.

Джерела з міфології відобразилися в *біоморфному кодi культури*, що виражено у таких англійських і українських інтертекстуальних фразеологізмах: англ. *waters of forgetfulness* “Лета, забуття, смерть” і *канути в лету* “зникнути

безслідно, назавжди". У грецькій міфології Лета – ріка забуття у підземному царстві Аїда, з якої душі померлих пили воду й забували своє земне життя. Англ. *Promethean fire* “прометеїв вогонь; перен. життя” і укр. *прометеїв вогонь*.

Антична спадщина відображена в зіставлених інтертекстуальних фразеологізмах, де актуалізується *природний код культури*: англ. *a storm in a teacup* і укр. *буря у склянці води* “суперечки, тривоги з дріб’язкових, не вартих уваги питань”. Вислів ужив давньоримський політичний діяч, філософ і літератор Марк Туллій Цицерон в одному зі своїх творів (“Про закони”).

Виявлені у кожній з мов джерела лінгвокультурної інформації досліджуваних одиниць, що сягають певних кодів культури, дають змогу реконструювати мотиви формування їх образного значення (рис. 1.)

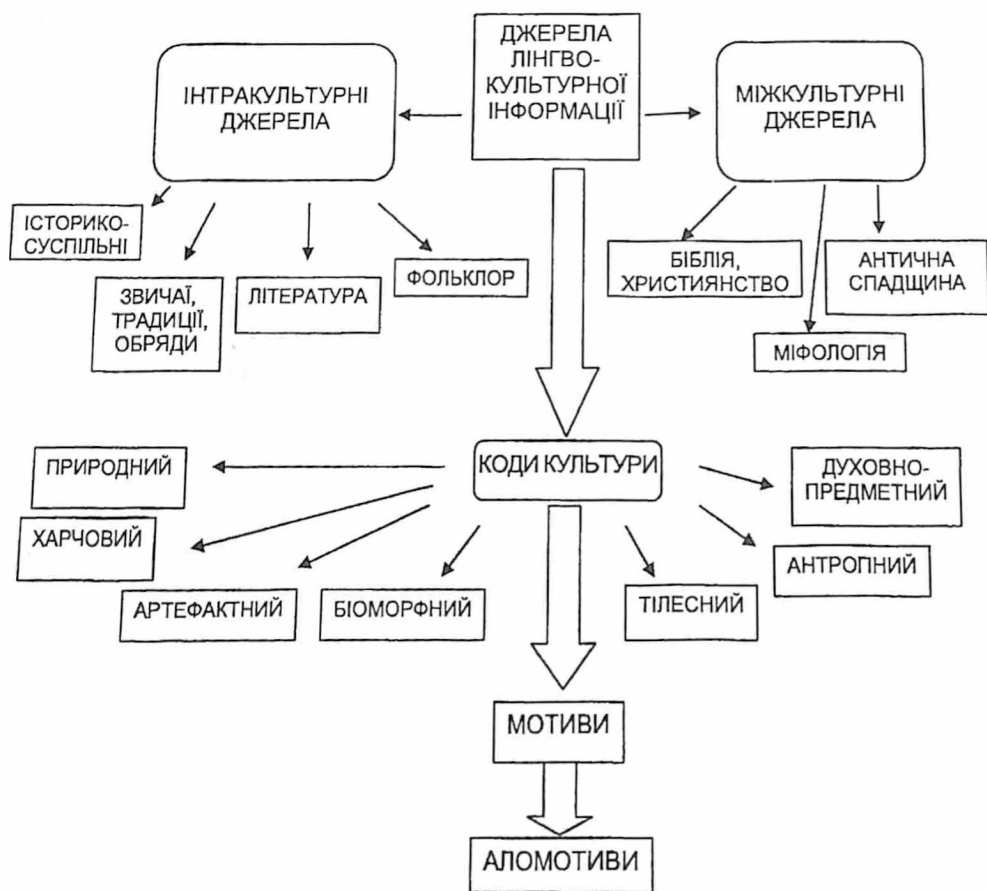

Рис. 1. Модель мотивації лінгвокультурної інформації інтертекстуальних фразеологізмів

Основними мотивами в обох мовах є щастя, здоров'я, достаток, бідність, грах, смерть, дурість, одруження, врода та ін.

Мотив “щастя” (англ. *in seventh heaven*; укр. *бути на сьомому небі*) є віддзеркаленням давніх уявлень як носіїв англійської, так і української мов. Цей інтертекстуальний сюжет запозичений із міфології. Уважалося, що існує сім кришталевих небесних сфер, до яких прикріплені зірки й сім планет. Найвища та найголовніша сфера була вершиною блаженства – сьомим небом; вірили також у символічність цифри “7”. В англійській і українській культурах фіксуємо спільний аломотив ‘бути щасливим’ (англ. *to be born with a silver spoon in one’s mouth; to be born under a lucky star*; укр. *народився в сорочці*); ‘побажання щастя’ – *to cast an old shoe after one*, особливо тим, хто одружується, джерела яких сягають обрядів, звичаїв та традицій англомовної спільноти. Зокрема є народне повір’я, що черевик, кинутий комусь услід, приносить щастя. Для української лінгвокультури характерні аломотиви ‘щастити’ (*щастя твоє, випадає щастя*); ‘спробувати щастя’ (*попитати щастя*).

Мотив “здоров’я” з аломотивами ‘гарного здоров’я’ (англ. *(as) strong as an oak; (as) right as rain; (as) fresh as a bean*; укр. *міцний як дуб; здорова як вода; як з води [рости, іти]*); ‘погіршення здоров’я’ (англ. *to melt like a candle*; укр. *танути як свічка*) запозичений із давніх вірувань, а також з християнства.

В обох лінгвокультурах дуб – дерево, що символізує міць, силу, твердість. В англійській мові дуб є еталоном фізичної сили (*(as) strong as an oak*). У віруваннях кельтів дуб уважався чоловічим атрибутом, асоціювався з чоловічою силою. Уявлення українського етносу про здорову сильну людину втілюється у порівнянні *здоровий як дуб*. Свічка – важливий символ християнських традицій, емблема Церкви, Христа, Віри. Ці ж сюжети знаходимо як у британському, так й українському фольклорі, де згасання свічки уособлює плинність, згасання життя, яке триває доти, доки вона горить (*Life bound up with candle; Let me live as this candle lasts*). В українських обрядах, ритуалі й побуті свічки використовують досить широко (під час вінчання, хрещення, похорону). У народі вірили, що в кожній людині є своя зірка або свічка, і коли вона згасає, то помирає і людина (*догорає життя*). Погіршення стану здоров’я через важку хворобу або горе людини уподібнюється до згасання, тавення свічки (*танути як свічка; як сканувати свічкою*).

Мотив “достаток” з аломотивами ‘заможного життя’ (англ. *to eat the bread of luxury; to have one’s cake baked* (у 1-му знач.); укр. *молочні ріки і киселеві (масляні) береги*); ‘життя в достатку’ (англ. *to bring home the bacon; to have one’s bread buttered for life; the land flowing with milk and honey*; укр. *медові та молочні ріки; [і] хліб і до хліба; жити (собі) та (і) хліб жувати; як вареник у маслі; живе як галушка в маслі*) запозичений з історико-культурного життя етносів і біблійних джерел. Так, фразеологізм *to bring home the bacon* “достатньо заробляти для утримання себе та родини; бути успішним у чомусь” пов’язують з *Dunmow Flitch* (flitch – засолений копчений свинячий бік). Це шмат бекону, яким нагороджували подружжя в Англії, що стояло на колінах перед церквою у Грейт Данмоу, Есексі та присягалось упродовж року й одного дня не сваритися. І такий *bacon* отримати було нелегко. З 1224 по 1772 роки цих нагород було лише вісім. І дотепер подібна традиція проводиться кожні чотири роки. Окремі джерела вказують на іншу етимологію цього фразеологізму. Його пов’язують із веселим видом спорту, популярного на

сільських ярмарках, де учасники намагаються спіймати свиню, змащену жиром. Переможець в нагороду отримує цю свиню, а відтак, успішно *brings home the bacon* (букв. “приносить додому бекон”).

У кожній українській родині хліб був найпершим годувальником, символом гостинності, здоров'я, багатства. Достаток або скрута обов'язково пов'язувались із хлібом (*[i]* хліб і до хліба). Особливості виготовлення різних хлібних виробів пов'язані з тістом, з якого виготовляли вареники та галушки, які вважаються символами традиційної української кухні, що відобразилося у фразеології (як *вареник у маслі; живе як галушка в маслі*).

Мотив “бідність” (англ. *living from hand to mouth; (to live) on shoestring; to sit on penniless bench; to live on beans*; укр. *перебиватися з хліба (з юшки) на воду (на сіль, на квас); їсти сухий хліб; ходити з торбами*) відображає історико-суспільне життя англійського й українського народів. Так, в основі сюжету внутрішньомовного інтертекстуального фразеологізму *living from hand to mouth* лежить суспільне життя XVI ст.: високий рівень безробіття як наслідок війн попередніх років, бідність, бродяжництво. Бідняків називали тими, хто живе “з руки й до рота”, бо голод змушував їх одразу з'їдати всю милостиню, яку подавали, не залишаючи на завтрашній день. В українській культурі бідність асоціюється з хлібом і сіллю (водою) як найпростішим харчем – *перебиватися з хліба на воду*.

Мотив “страх” з аломотивом ‘боятися’ (англ. *to have one's heart in one's mouth* (у 1-му знач.); *to make one's heart leap out of one's mouth; to have one's tail between one's legs*; *to fear as the devil fears holy water*; укр. *як дідько свяченої води (боятися); дух у н'яти ховається; душа в н'яти тікає*) є віддзеркаленням міфологічних сюжетів про місце знаходження серця та про локуси душі, а також вірувань обох народів у силу свяченої води, якої боїться нечиста сила.

Мотив “смерть” із аломотивами ‘помирати’ (укр. *to waste away like a candle; waters of forgetfulness*; укр. *три чисниці до смерті; душа вилітає з тіла*); ‘померти’ (англ. *to go to Hades; to come to ground; a mistletoe between one's ribs*; укр. *канути в лету; покритися землею; біс узяв; віддати Богу душу; на лаві лежати; винести ногами вперед*) сягає міфологічних уявлень обох етносів про єдність тіла й душі (англ. *body and soul*; укр. *душею і тілом*), а відтак, розрив цієї єдності після смерті людини.

Мотив “небезпека” (англ. *between two fires; to fall into the fire one started; between the devil and the blue sea*; укр. *між двох вогнів; гратися з вогнем; як вогню [боятися]; з вогню [та] в полум'я; тримати камінь за пазухою*), пов'язаний зі стихіями, що виступають аломотивом ‘випробування’ і сягають давнього міфічного осмислення вогню і води як випробувальних стихій (англ. *to go through fire and water; a baptism of fire*; укр. *пройти вогонь і воду*).

Мотив “дурість” / “тупість” (англ. *Tom fool; wooden head*; укр. *дурний як масла грудка; чобіт чоботом; (дурний) як чобіт; дурний піп хрестив кого; не вистачас однієї (третьої, десятої) клепки в голові; без третьої (сьомомі) клепки; дуб дубом; дубова голова*). Мотиваційна палітра ширше представлена в українській мові, що очевидно свідчить про більшу стриманість англійців у висловлюваннях про чий-небудь розумові здібності.

Мотив “одруження” (англ. *to offer one's hand and heart; to win one's hand*; укр. *просити руки*) з аломотивом ‘відмова при сватанні’ (англ. *to give the sack* (у 2-му знач.); укр. *лишитися з гарбузом; годувати гарбузами* (кого); *давати гарбуза*) характерний для внутрішньомовних інтертекстуальних фразеологізмів, адже їх джерелами є обрядодії, пов’язані з одруженням.

Суто українським є аломотив ‘розпущене волосся’ (*зав’язати косу; покривати косу; світити косою; світити волоссям; зав’язати голову*), який відображає давні народні вірування у магічну силу, дану людині через волосся. Існували різні обряди: розчісування волосся, розплетення коси нареченій, обтинання коси, що символізували прощання з дівочтвом, перехід до чужого роду, набуття статусу дружини; ‘сватання’ (*засилати старостів*);

Мотив “врода” (англ. *(as) fair as a lily; (as) pretty as a rose; like milk and roses; (as) pretty as a picture*; укр. *як мак цвіте; як квіточка; скупаний у молоці*) реалізується переважно через рослинну символіку, притаманну кожній лінгвокультурі. Так, з лілеєю пов’язують красу дівчини або жінки – *(as) fair as a lily*, чистоту, білосніжність і ніжність (обличчя, колір шкіри жінки, дитини) – *(as) pure / white as a lily*. Квітка-символ лілея ототожнюється з християнською релігійністю, невинністю, чистотою, а також у давніх традиціях асоціюється з плодovitістю та еротичним коханням. Емблематичне значення лілеї у зображеннях християнських святих походить загалом від нагірної проповіді, під час якої Ісус використав “польові лілеї” як алегорію на те, що у власних потребах треба покладатися на Бога. Еталонами жіночої краси в українській лінгвокультурі виступають калина (*червона, як калина; дівчина, що в лузі калина*), ягода (*дівка, як ягідка*), маківка (*гарна дівка, як маківка*) та ін.

Мотив “соціальні відносини” (англ. *to hold a candle to another; dance attendance on somebody*; укр. *падати в ноги; [бути, жити] під чоботом* (чийм, кого) запозичений з історико-суспільних джерел. Наприклад, англ. *to hold a candle to another*, коли багато справ з настанням темряви у XVI ст. робили при свічці, буквально означав “допомагати комусь, близько тримаючи свічку”. Зазвичай така робота була прерогативою прислуги, помічника. В сюжеті українського фразеологізму *падати в ноги* опозиція “верх – низ” виявляється у сфері міжособистісних і соціальних взаємин. Як правило, цей вислів уживають тоді, коли наголошують про різний соціальний статус людей. У метафорі, що лежить в основі образного значення, благання виконати прохання уподібнюється до готовності того, хто просить, “знизитися”, власти до ніг свого доброчинця, опустити себе, свою голову до рівня бруду.

Мотив “глиняної людини” (англ. *lump of clay; feet of clay*; укр. *з однієї глини зліплений*), який запозичений з біблійних джерел, відсилає до розповіді у Старому Заповіті про створення людини із землі: “І створив Господь Бог людину з пороку земного”. Мотив “земляної” або “глиняної” людини представлений також у слов’янському фольклорі, усних розповідях і легендах, які повторюють біблійний текст або ж розвивають його часто досить своєрідно. За однією з легенд, Бог спочатку зліпив Адама з тіста, але його з’їв собака, тоді Бог виліпив Адама з глини. За іншим переказом, Бог зліпив чоловіка з землі, а жінку – з тіста й поклав підсушитися, архангелу Михаїлу наказав їх стерегти. Той стеріг, а потім на щось

задивився, прибіг собака і з'їв жінку. Такий образ – ‘людина з тіста’ – представлений фразеологізмами з *одного тіста*; з *іншого тіста*; *не з такого тіста*; з *м'якого тіста*. А за давньою українською міфологією, першу жінку було виліплено із золотої глини. Її ім'я – Слава, і послана вона була славити богів, мала призначення народжувати дітей і стати берегинею людського роду.

Суто українськими є нижче проаналізовані мотиви й аломотиви.

Мотив “передбачування долі” (як у воду дивитися) сягає народної культури з її обрядами. Цей сюжет пов'язують із обрядом гадання на воді: згідно з уявленнями, той, хто його проводить, глянувши у посуд з водою, може побачити те, що вже відбувалось у минулому або станеться в майбутньому.

Мотив “гріх” (*ветхий Адам*; *смертний гріх*; *грішна душа*; *брати гріх на душу*) узгоджується з релігійними уявленнями про *гріх душі*, про *смертний гріх*. У християнстві є погляд на людину як на грішну істоту, бо ж кожній людині властиво грішити, *впадати в гріх*, що пов'язане з першородним гріхом. З переліку гріхів, що визначені в богословських трактатах, до інтертекстуального сюжету *брати гріх на душу* мають відношення: гріх вчинку і гріх вільний. Перший передбачає, що людина робить те, що заборонено, другий, – що людина усвідомлено чинить протизаконно. Образ гріха в християнстві пов'язаний зі спокутою провини. Компонент *на душу* вказує на уявлення про душу людини як про її “друге я” (*alter ego*).

Мотив “душевний стан” з аломотивами: ‘тривога’ (*коти шкребуть на душі*); ‘страждання, біль’ (*ранити душу*); ‘збуджений стан’ (*біс вселився* (в кого)) походить із народних уявлень, що в кіпці сидить диявол. У внутрішньомовному інтертексті *коти шкребуть на душі* стан тривоги уподібнюється до такого стану, коли душі, що символізує почуття-простір, нібито наносять дрібні болочні рани (пор. *ранити душу* (*серце*)) (кому, чію). Цей сюжет запозичений з міфології про тілесну душу, невіддільну від тіла.

Мотив “балакучість” (*клепаній на язик*; *клепати язиком*; *язиката Хвеська*) відображає ремесло ковалів – коса після клепання краще зрізає стебла трави, збіжжя. А сюжет язикатої Хвеськи запозичений з українського фольклору.

У четвертому розділі “Лінгвокультурні граматичні коди англійських та українських інтектерекстуальних фразеологізмів” зіставлено граматичні конструкції – елементарні мікротексти – дієсловні, субстантивні й ад’єктивні в обох мовах, встановлено співвідношення мотивів і кожного з аналізованих типів мікротекстів, зокрема їх залежність від кодів культури в англійській та українській мовах.

Лінгвокультурна зумовленість граматичних явищ сягає праць В. фон Гумбольдта, який зробив висновок про те, що, оскільки граматичні відмінності мов полягають у різних граматичних баченнях, то граматики більш споріднені з духовною специфікою націй, аніж лексика. А тому граматичний устрій мови дає уявлення про внутрішню організацію мислення.

Проаналізувавши формально-граматичні особливості інтертекстуальних фразеологізмів в англійській і українській мовах, засвідчуємо наявність в обох мовах граматичних конструкцій – елементарних фразеологічних мікротекстів – *дієсловних, субстантивних і ад’єктивних*, яким притаманні як спільні, так і відмінні характеристики, пов'язані зі своєрідністю кожної із мов.

Фразеологізми набувають символічного значення або утворюються на основі компонентів-символів. Символи-фразеологізми виникають шляхом цілісного переосмислення словосполучення (В. Ужченко). Так, дії, які називаються подібними фразеологічними зворотами в прямому значенні, за певних умов набувають символічного змісту. Їх символічна семантика ґрунтується на символічному змісті, зумовленому певною ситуацією, тобто символічною є власне сама ситуація. Мотивувальні ситуації в обох мовах містять знакову лінгвокультурну інформацію, зокрема, це англійські дієслівні інтертекстуальні фразеологізми: *to laugh up one's sleeve* “сміятися нишком, крадькома, приховуючи сміх” (у XVI ст. носили широкі рукава, за якими можна було приховати недоречний чи небажаний сміх або посмішку); *to find the bean in the cake* “пошастити” (за старим англійським звичаєм на свято у пиріг запікали біб; той, кому припадав шматок із бобом, проголошувався королем святкової вечері); *to know the ropes* “добре орієнтуватися, розбиратися в чомусь” (вираз вживали матроси) та українські: *стати на рушнику* “взяти шлюб, одружитися” (рушник – символ матеріальної культури слов'ян, важлива складова обрядів і традицій); *милити шию* (кому) (відшарування мовлення перукарів); *топтати ряст* (дія пов'язана з початком весни, який визначався не календарним днем, а її прикметами; топтання рясту символізувало магічну дію, що сприяла здоров'ю, продовженню життя).

Структурно-граматичний аналіз дієслівних інтертекстуальних фразеологізмів засвідчив певні відмінності. Інтертекстуальні фразеологізми зі структурою V + N кількісно переважають в українській мові, однак препозитивне розширення іменника через присвійний займенник *one's* більш характерне для фразеологізмів англійської мови (*to reap one's laurels*; *to rack one's brain*; *to sell one's soul to the devil*; *not to earn salt for one's porridge*). Особливістю української мови вважаємо зворотний порядок компонентів у деяких одиницях (*хліб-сіль забувати*; *під чоботом бути* (чий)), чого не спостерігаємо в англійській. Для дієслівних інтертекстуальних фразеологізмів характерні історико-суспільні джерела, традиції, звичаї та Біблія. Найкраще представлені артефактний, біоморфний і тілесний коди культури. Отже, предмети, рослинний і тваринний світ, що оточували людину, ставали джерелом появи багатьох інтертекстуальних фразеологізмів. Символи і коди зумовили різні дії, процеси та поведінку людини, наприклад, традиційну (англ. *to take the cake*; укр. *повернути хліб*), культурну (англ. *to keep open doors*; укр. *уклонятися до землі*), обрядово-символічну (англ. *to wear the willow*; укр. *положити на лаві*).

Спільна мотиваційна основа *субстантивних* інтертекстуальних фразеологізмів пов'язана з Біблією та міфологією (англ. *the golden calf*; *Damocles's sword*; укр. *золотий телець*; *Дамоклів меч*), а також з окремими історичними подіями (укр. *червона нитка* “керівна ідея, головна думка, тенденція” (у корабельні снасті англійського королівського флоту впліталася червона нитка; вираз вживав Й.-В. Геге); відмінна – з історико-суспільним життям (англ. *bear garden* “ведмежий садок” – місце, де цькували ведмедів, розважаючи публіку; укр. *чобіт чоботом* (чобіт в українській ментальності – мотивувальний образ розумової обмеженості) та фольклором і літературою (англ. *an albatross around your neck* “важкий тягар, постійне випробування” (альбатрос – морський символ, у фольклорі він уособлює душу померлих моряків).

Граматична специфіка субстантивних інтертекстуальних фразеологізмів виявляється насамперед у функціонуванні граматичної категорії роду в українській мові, де внаслідок фразеологізації синтаксичних словосполучень часто спостерігається деформація родової парадигми іменника (*старий сич, глуха тетеря, сліпа курка*). В українській мові можливе вільне розташування компонентів фразеологізму (*світла душа – душа світла*). Категорія числа притаманна обом досліджуваним мовам, проте не завжди іменники збігаються за формами; частина фразеологізмів уживається як в однині, так і у множині (англ. *a man of pleasure – men of pleasure*; укр. *заяча душа – заячі душі*). Відмінності полягають у вираженні форм Participle I і Participle II в англійській мові та дієприкметникових форм – в українській. Зіставлення граматичної форми англійських і українських субстантивних інтертекстуальних фразеологізмів засвідчило, що це атрибутивні конструкції, препозитивними елементами яких є прикметники, іменники, іменники з прийменником (переважно в англійській мові), а також дієприкметники. В основі творення фразеологізмів цього граматичного типу лежать образи тварин, фізична характеристика людини через предмети побуту, природні явища. Для субстантивних інтертекстуальних фразеологізмів характерний біоморфний, антропний, артефактний коди культури – в англійській мові і тілесний, біоморфний – в українській.

Символічні сюжети *ад'єктивних* інтертекстуальних фразеологізмів сягають національних традицій оцінки людини, зокрема її порівняння з тваринним і рослинним світом, з предметами побуту тощо (англ. *(as) strong as a horse; (as) silly as a goose; (as) fresh as the flowers in May; like a lamb*; укр. *[здоровий] як віл; як сонна муха; як писанка; як з воску зліплений*). Порівняльні інтертекстуальні фразеологізми утворено на загальнолюдських образах і асоціаціях (англ. *(as) clean as a new pin; (as) poor as a church mouse*; укр. *як нова копійка; [бідний] як церковна миша*). Зіставлені одиниці мають подібну граматичну форму з порівняльними компонентами *як, ніби, мов, немов, неначе* в українській мові; *like, as, such as* – в англійській. Особливістю порівняльних інтертекстуальних фразеологізмів української мови є те, що вони часто вживаються зі словами фразеологічного оточення, які до складу цих фразеологізмів не входять (*[сивий] як голуб; [самотній] як палець*); в англійській мові спостерігаємо сполучення з власними іменами, зокрема з іменами біблійних, міфологічних, античних персонажів, наприклад, *(as) poor as Lazarus; (as) poor as Job; (as) proud as Lucifer; (as) wise as Solomon; (as) rich as Croesus*.

Окремі мотиви інтертекстуальних фразеологізмів виражено різними граматичними формами. Мотив “стан сп’яніння” в англійській мові (*three sheets to the wind* “дуже п’яна людина”) реалізується за допомогою субстантивної одиниці та відображає прихильність англійців до моря та морських подорожей (йдеться про паруси на судні, про його стійкість і керованість; у XIX ст. моряки жартома визначали стан сп’яніння, посилаючись на кількість вітрил під вітром). В українській же мові маємо ад’єктивну одиницю (компаративну) *п’яний як чіп* (чіп – дерев’яна конусоподібна пробка для закупорювання отвору в бочці або іншій посудині, яка звичайно просотувалася вином або іншим напоєм цієї ємності).

Загальні результати дослідження дають змогу зробити такі **висновки**:

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження базується на таких положеннях: 1) інтертекстуальний фразеологізм – це згорнутий текст у тексті з різними типами лінгвокультурної інформації; 2) мотиваційну основу інтертекстуальних фразеологізмів становить їх лінгвокультурна інформація, джерелами якої є традиції, звичаї, обряди, побут, історико-суспільні джерела, література, фольклор, Біблія, міфологія, антична спадщина, а також образність, пов'язана з екстралінгвальними факторами, які впливають на розуміння символіки інтертекстуальних фразеологізмів представниками англomовного та українського етносів; 3) лінгвокультурна мотивація – це психоментальна операція встановлення образності фразеологізму з символічним компонентом, яка ґрунтується на лінгвокультурній інформації, закодованій у його символіці; 4) культурний код – це система знаків матеріального і духовного світу, що стали носіями культурних смислів.

Запропонована методика виявилась ефективною у визначенні спільних і відмінних рис у мотивації лінгвокультурної інформації інтертекстуальних фразеологізмів англійської та української мов, а також при встановленні джерел лінгвокультурної інформації у зіставлюваних інтертекстуальних фразеологізмах.

Фразеологізми виконують як власне мовну, так і культурну функцію, образно відображаючи інформацію про навколишній світ і водночас транслюючи культурні смисли. Розуміння фразеологізмів як вербальних знаків культури, реліктів культурної інформації, – це шлях до пізнання менталітету народу. Культурна інформація становить основну частину лінгвокультурної інформації, яка “закодована” в інтертекстуальних фразеологізмах.

Англійські й українські інтертекстуальні фразеологізми у результаті зіставлення класифіковано за 2 типами: внутрішньомовні та міжмовні. Мотиваційну основу першого типу становлять звичаї, традиції, обряди, побут, література, фольклор, історико-суспільні джерела в кожній з мов, другого – Біблія, християнство, міфологія та антична спадщина. Класифікація інтертекстуальних фразеологізмів англійської та української мов за сімома культурними кодами дала змогу виявити спільні мотиви лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів, запозичені з представлених кодів культури, спільні та відмінні сюжети аломотивів, а також простежити, як відобразилися аналізовані джерела лінгвокультурної інформації у кодах культури.

Граматичні коди інтертекстуальних фразеологізмів кожної з мов демонструють внутрішню організацію мислення їх носіїв. Кожен етнос експлікує у граматичні формули особливості свого світосприйняття, що чітко простежується в зіставлюваних англійських і українських інтертекстуальних фразеологізмах, які в роботі класифіковано у три граматичні типи – елементарні фразеологічні мікротексти: 1) дієслівні; 2) субстантивні; 3) ад'єктивні (порівняльні). У результаті аналізу встановлено залежність граматичних кодів інтертекстуальних фразеологізмів від культурних кодів.

Для дієслівних інтертекстуальних фразеологізмів характерні історико-суспільні джерела, традиції, звичаї та Біблія, що відображено через артефактний, біоморфний і тілесний коди культури.

Спільною мотиваційною основою субстантивних інтертекстуальних фразеологізмів в англійській та українській мовах є Біблія та міфологія, відмінною – історико-суспільні джерела. Для субстантивних інтертекстуальних фразеологізмів характерний біоморфний, антропний, артефактний коди культури – в англійській мові і тілесний, біоморфний – в українській.

Специфіка ад'єктивного коду полягає в тому, що, на відміну від дієслівних і субстантивних інтертекстуальних фразеологізмів, основою мотивованості яких є історико-суспільне життя, звичаї, традиції, Біблія, в ад'єктивних (порівняльних) інтертекстуальних фразеологізмах – це здебільшого результати спостережень за тваринним і рослинним світом; вони виконують переважно функцію якісної характеристики людини. Зіставний аналіз засвідчив, що ад'єктивні інтертекстуальні фразеологізми характерні для біоморфного, антропного, тілесного, артефактного кодів культури в обох мовах.

Нові аспекти глибшого вивчення інтертекстуальної фразеології на матеріалі цих та інших мов становлять перспективи подальших наукових досліджень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Галинська О. М. Фразеологічні одиниці з зоонімічним компонентом, що характеризують людей в українській, англійській і китайській мовах / О. М. Галинська // Українська орієнталістика : [зб. наук. пр.]. – К., 2006. – Вип. 1. – С. 114–118.
2. Галинська О. М. Фразеологічні одиниці української і перської мов, орієнтовані на людину, як вираження національних ментальностей / О. М. Галинська // Українська орієнталістика : [зб. наук. пр.]. – К., 2007–2008. – Вип. 2–3. – С. 134–142.
3. Галинська О. М. Українсько-англійські фразеологічні еквіваленти на позначення матеріального стану людини / О. М. Галинська // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 9. – С. 307–310.
4. Галинська О. М. Фразеологічні еквіваленти та аналоги як засоби відтворення ФО на позначення суб'єктивної оцінки людини в українській і англійській мовах / О. М. Галинська // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. – К., 2009. – Вип. 19. – С. 52–59. – (Серія “Філологія. Педагогіка. Психологія”).
5. Галинська О. М. Способи відображення адекватності фразеологічних одиниць на позначення суб'єктивної оцінки людини (на матеріалі української і англійської мов) / О. М. Галинська // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Т. 22 (61). – № 4 (1). – Симферополь, 2009. – С. 222–228. – (Серія “Филология. Социальные коммуникации”).
6. Галинська О. М. Екстралінгвальні та інтралінгвальні фактори виникнення інтертекстуальної фразеології / О. М. Галинська // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – 2010. – Т. 13. – № 2. – С. 32–39. – (Серія “Філологія”).
7. Галинська О. М. Природний код культури в англійських і українських інтертекстуальних фразеологізмах / О. М. Галинська // Філологічні трактати. – Суми : Вид-во Сумського державного університету, 2011. – Т. 3. – Ч. 2. – С. 45–51.

8. Галинська О. М. Фразеологізми як знаки культурної інформації / О. М. Галинська // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 11. – С. 78–84.

9. Галинська О. М. Компаративні фразеологічні одиниці на означення суб'єктивної оцінки людей в українській і англійській мовах / О. М. Галинська // Матеріали наук.-практ. конф., (Київ, 4–6 квіт. 2007 р.). – К. : КНЛУ, 2007. – С. 53–55.

10. Галинська О. М. Ад'єктивні фразеологічні одиниці на означення суб'єктивної оцінки людей в українській і англійській мовах / О. М. Галинська // Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., (Чернігів, 16 трав. 2008 р.). – Чернігів : ВіТ-Сервіс, 2008. – С.13–16.

11. Галинська О. М. Стилiстичні особливості фразеологізмів на позначення внутрішніх якостей людини з компонентами *душа* / *серце* в українській мові (у зіставленні з англійською) / О. М. Галинська // Матеріали наук.-практ. конф., (Київ, 1–3 квіт. 2009 р.). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – С. 19–21.

12. Галинська О. М. Етнокультурна специфіка фразеологічних одиниць на позначення зовнішності людини: порівняльний аспект / О. М. Галинська // Матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., (Горлівка, 12 берез. 2010 р.). – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2010. – С. 47–50.

13. Галинська О. М. Джерела походження інтертекстуальної фразеології / О. М. Галинська // Тези доповідей X міжн. наук. конф., (Харків, 4 лют. 2011 р.). – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – С. 44–45.

14. Галинська О. М. Типологія кодів культури в українській і англійській інтертекстуальній фразеології / О. М. Галинська // Матеріали наук.-практ. конф., (Київ, 30 берез. – 1 квіт. 2011 р.). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – С. 27–29.

АНОТАЦІЇ

Галинська О. М. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2012.

У дисертації запропоновано новий підхід до вивчення лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів. Розроблено нову методику порівняння й зіставлення інтертекстуальних фразеологізмів в англійській та українській мовах; реконструйовано основні джерела їх лінгвокультурної інформації; скласифіковано інтертекстуальні фразеологізми за характером їх мотивації, а також на основі аломотивів на внутрішньомовному і міжмовному рівнях; виявлено залежність граматичних кодів інтертекстуальних фразеологізмів від культурних кодів у зіставлюваних мовах; встановлено закономірності й відмінності в мотивації лінгвокультурної інформації, закодованій в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах.

Ключові слова: інтертекстуальні фразеологізми, лінгвокультурна інформація, мотивація, лінгвокультурні коди, граматичні коди.

Галинская Е. Н. Лингвокультурологическая информация английских и украинских интертекстуальных фразеологизмов. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2012.

В диссертационном исследовании предложен новый подход к изучению лингвокультурологической информации английских и украинских интертекстуальных фразеологизмов. Разработана новая методика сопоставления интертекстуальных фразеологизмов в английском и украинском языках; реконструированы основные источники их лингвокультурологической информации; классифицированы интертекстуальные фразеологизмы по характеру их мотивации, а также на основании аломотивов на внутриязыковом и межъязыковом уровнях; определена зависимость грамматических кодов интертекстуальных фразеологизмов от культурных кодов в сопоставляемых языках; установлены закономерности и отличия в мотивации лингвокультурологической информации, которая закодирована в английских и украинских интертекстуальных фразеологизмах.

Теоретико-методологическая концепция исследования базируется на таких положениях: 1) интертекстуальный фразеологизм – это свернутый текст в тексте с разными типами лингвокультурологической информации; 2) мотивационное основание интертекстуальных фразеологизмов составляет их лингвокультурологическая информация, источниками которой выступают традиции, обычаи, обряды, исторические факты, быт, литература, фольклор, Библия, христианство, мифология, античные источники, а также образность, связанная с экстралингвистическими факторами, которые влияют на понимание символики представителями англоязычного и украинского народов; 3) лингвокультурологическая мотивация – психоментальная операция установления образности фразеологизма с символическим компонентом, которая основывается на лингвокультурологической информации, закодированной в его символике; 4) культурный код – это система знаков материального и духовного мира, ставшие носителями культурных смыслов.

Предложенная методика оказалась эффективной в определении общих и отличительных черт в мотивации лингвокультурологической информации интертекстуальных фразеологизмов английского и украинского языков, а также при установлении источников лингвокультурологической информации в сопоставляемых интертекстуальных фразеологизмах.

В семантику фразеологизмов как особенных языковых знаков “вплетена” культурная семантика или культурная коннотация. Таким образом, они выполняют как языковую, так и культурную функцию. Фразеологические единицы образно передают информацию об окружающем мире и транслируют культурные смыслы, стереотипные представления и др. Культурная информация составляет основную часть лингвокультурологической информации, которая “закодирована” в интертекстуальных фразеологизмах.

Английские и украинские интертекстуальные фразеологизмы в результате исследования классифицированы в 2 типа: внутриязыковые и межъязыковые. Мотивационное основание первого типа составляют традиции, обычаи, обряды, исторические факты, быт, литература, фольклор в каждом из языков, второго – Библия, христианство, мифология, античные источники. Классификация и анализ семи кодов культуры (природного, пищевого, артефактного, биоморфного, телесного, антропного, духовно-предметного) интертекстуальных фразеологизмов исследуемых языков дали возможность определить общие мотивы лингвокультурологической информации английских и украинских интертекстуальных фразеологизмов, заимствованные из представленных кодов культуры, общие и отличительные сюжеты аломотивов, а также проследить, как отобразились анализированные источники лингвокультурологической информации в кодах культуры.

Межъязыковые отличия проявились и в пределах грамматических формул. В работе интертекстуальные фразеологизмы классифицированы в три грамматических типа – элементарные микротексты: глагольные, субстантивные, адъективные. В результате анализа была установлена обусловленность грамматических кодов интертекстуальных фразеологизмов от культурных кодов.

Для глагольных интертекстуальных фразеологизмов характерны исторические источники, традиции, обычаи и Библия, что отображено через артефактный, биоморфный и телесный коды культуры. В основе формирования фразеологизмов субстантивного кода лежат образы животных, физическая характеристика человека посредством бытовых предметов, природных явлений. Доминирующими кодами культуры выступают биоморфный, антропный и артефактный. Фразеологизмы адъективного кода выполняют функцию качественной характеристики человека. Специфика этого грамматического кода состоит в том, что в отличие от глагольных и субстантивных интертекстуальных фразеологизмов, основой мотивации которых выступают исторические источники, обычаи, Библия, в адъективных фразеологизмах это результаты наблюдений за животным и растительным миром. Для адъективного кода характерны биоморфный, антропный, телесный и артефактный коды культуры.

Ключевые слова: интертекстуальные фразеологизмы, лингвокультурологическая информация, мотивация, лингвокультурологические коды, грамматические коды.

Galynska O. M. Linguistic and cultural information of English and Ukrainian intertextual phraseologisms. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology in speciality 10.02.17 – Comparative, Historic and Typological Linguistics. – M. P. Dragomanov National Teacher Training University, Kyiv, 2012.

The thesis suggests a new approach to the study of linguistic and cultural information of English and Ukrainian intertextual phraseologisms. A new method for intertextual phraseologisms comparison in English and Ukrainian has been devised; the main sources of their linguistic and cultural information have been reconstructed; intertextual phraseologisms have been classified relatively to their motivation, as well as

on the basis of their motives at intralingual and interlingual levels; the dependence of grammatical codes of intertextual phraseologisms upon cultural codes has been elicited; regularities and differences in motivation of linguistic and cultural information encoded in English and Ukrainian intertextual phraseologisms have been determined.

Key words: intertextual phraseologisms, linguistic and cultural information, motivation, linguistic and cultural codes, grammatical codes.

НБ НПУ

100132084

Підписано до друку 19.04.2012 р. Формат 60х90/16.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100. Зам. 28.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]

Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.

м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.

200-87-13, 200-87-15, 050-525-88-77

E-mail: nsvit@mail.ru

